

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/112/27-31>

Laləzar Cəfərova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı

<https://orcid.org/0009-0005-7939-2899>

lale_psixoloq@mail.ru

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla loqopedik işin təşkili

Xülasə

Loqoped nitqin korreksiyası və inkişafı ilə məşğul olan pedaqoqdur. Çox vaxt bir loqoped 7 yaşa qədər uşaqlarla işləyir, buna görə də bu peşə üçün gənc uşaqlarla işləmək bacarığı və inkişaf psixologiyasına aid biliklərə sahib olması vacibdir. Uşaqlar çox gülməli ola bilər: onlar obyektlər üçün öz adlarını tapırlar, bəzən sevimli şəkildə danışirlar və ya səsləri qarışdırırlar. Bir yaşda bu tamamilə təbiidir, amma başqa bir yaşda artıq narahatlığa səbəb ola bilər. Loqoped uşaqla hər şeyin qaydasında olub olmadığını öyrənməyə və vəziyyəti düzəltməyə kömək edə bilər. Bütün uşaqlar təxminən eyni yaşda danışmağa başlayır, bəziləri bir az əvvəl, bəziləri bir az gec. Onların əksəriyyəti səsləri asanlıqla tələffüz edir, ifadələr qurur və yeni sözləri xatırlaya bilər, lakin bəziləri loqopedlə əlavə dərslərdə iştirak etməlidir.

Açar sözlər: *loqoped, nitq pozuntuları, profilaktika, loqopedin funksiyaları, loqopedin vəzifələri, loqopedin sahib olduğu hüquqlar, xüsusi məktəbəqədər müəssisələr*

Laləzar Jafarova

Azerbaijan State Pedagogical University, Sheki Branch

<https://orcid.org/0009-0005-7939-2899>

lale_psixoloq@mail.ru

Organization of Speech Therapy Work with Preschool Children

Abstract

A speech therapist is a teacher who is engaged in the correction and development of speech. Most often, a speech therapist works with children up to 7 years old, so for this profession it is important to have the skills to work with young children and knowledge of developmental psychology. Children can be very funny: they come up with their own names for objects, sometimes talk cutely or mix sounds. At one age this is completely natural, but at another age it can already cause concern. A speech therapist can help find out if everything is in order with the child and correct the situation. All children start talking at about the same age, some a little earlier, some a little later. Most of them easily pronounce sounds, build phrases and remember new words, but some need to attend additional classes with a speech therapist.

Keywords: *speech therapist, speech disorders, prevention, functions of a speech therapist, duties of a speech therapist, rights of a speech therapist, special preschool institutions.*

Giriş

Bütün uşaqlar təxminən eyni yaşda danışmağa başlayır, bəziləri bir az əvvəl, bəziləri bir az gec. Onların əksəriyyəti səsləri asanlıqla tələffüz edir, ifadələr qurur və yeni sözləri xatırlaya bilər, lakin bəziləri loqopedlə əlavə dərslərdə iştirak etməlidir.

Loqoped uşaqlarda nitq pozuntularının aradan qaldırılması və korreksiyası ilə məşğul olan mütəxəssisdir. Onun köməyi ilə səsləri düzgün "qura" bilər, kəkaləmə və danışmaq janrının digər qüsurlarını aradan qaldıra bilərsiniz.

Bundan əlavə, danışma terapevtinə baş çəkmək uşağın inkişafı baxımından bir çox əlavə imkanlar açır: nitq aparatının fiziki formalaşması, vizual və eşitmə diqqətinin konsentrasiyası, uşağın yaşı ilə

onun intellektual inkişafı arasındakı uyğunluğun yoxlanılması. Diaqnostika və məşq, şübhəsiz ki, uşağın zövq alacağı bir oyun şəklində baş verir (Rüstəmov, 2008).

Danışiq terapevti ilə dərslər uşağa fikirlərini düzgün və tez formalaşdırmağa kömək edəcəkdir. Bu, ətrafdakı reallığı öyrənmək və həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmaq üçün daha geniş imkanlar verir. Aşağıdakı pozğunluqlar olduqda loqopedə müraciət etmək tövsiyə olunur:

Fonematik - bir səsin və ya səslər qrupunun tələffüzündə pozuntular;

Ümumi nitqin inkişaf etməməsi - tələffüz pozğunluğu, lüğət çatışmazlığı;

Fonetik-fonematik - səsin tələffüzünün pozulması və bəzi səslərin başqaları ilə əvəzlənməsi;

Kəkaləmə - hecaların və hərflərin qeyri-iradi təkrarlanması, nitq zamanı məcburi dayanmalar.

Tədqiqat

Əslində, loqopedlə profilaktik məşqlər üçün tövsiyə olunan yaş yoxdur. Uşağın həyatının ilk ilinin sonunda bir loqopedi ziyarət etməyə başlaya bilərsiniz. Körpənin vaxtında danışmağa başlaması üçün başqalarının nitqini başa düşmə dərəcəsini, hansı psixoloji funksiyaların artıq inkişaf etdirildiyini və hansının stimullaşdırılması lazım olduğunu öyrənmək lazımdır (Ağayeva, 2020).

Nitqin inkişafının dəqiq vaxt çərçivələri var. Yəni müəyyən yaşda uşaq müəyyən şeylərə yiyələnə bilər. Bu baş vermirsə, valideynlər bir mütəxəssislə əlaqə saxlamalıdır.

Loqopedlər hansı təhsili alırlar? Loqopedlər həkim deyil. Həç kimi müalicə etmirlər. Diaqnoz əvəzinə - mülahizə, müalicə əvəzinə - korreksiya işi.

Pedaqoji institutların defektologiya kafedralarında nitq korreksiyası üzrə mütəxəssislər hazırlanır. Loqoped bir pedaqoqdur. Onun peşəsi sözün əsl mənasında tibb və psixologiyanın kəsişməsində dayanır.

Tədris zamanı loqoped uşaqlıq nevropatologiyasını, beynin və mərkəzi sinir sisteminin fəaliyyətini öyrənir. Buna görə səlahiyyətli bir mütəxəssis hansı hallarda səlahiyyətli olduğunu və uşağı müvafiq həkimə aparmaq və ya hətta dərman təyin etmək daha yaxşı olduğunu bilir (Hüseynova, Ağayeva, 2018, s. 122).

Xüsusi məktəbəqədər müəssisələrdə loqopedin funksiyaları.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Təhsil Standartına əsasən, nitqin inkişafı məktəbəqədər təhsilin mühüm tərkib hissəsidir. Buna görə də məktəbəqədər təhsil müəssisəsində loqoped işinə xüsusi diqqət yetirilir. Məktəbəqədər uşaqlara universal təlim fəaliyyətlərini mənimsəməyə kömək etmək, ünsiyyət sahəsində bir sıra işləri loqoped həyata keçirir: idrak qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, ətraf dünya və özünü idarə etmək, həmyaşıdları və böyüklərlə ünsiyyət, fikrini müdafiə etməkdə kömək edir. Bütün bunlar isə tədris prosesini asanlaşdırır (Hüseynova, 2014).

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Təhsil Standartına uyğun olaraq, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində loqopedin işi məktəbəqədər təhsil müəssisəsində olan uşaqlarda inkişaf qüsurlarını düzəltmək məqsədi daşıyır. Əlilliyi olan, fərdi yönümlü xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla şagirdlərə pedaqoji yardım göstərir, psixoloji və fiziki inkişafalarını təmin edir. Bura aşağıdakı komponentlər daxildir (Rüstəmov, 2011):

- nitq qüsurlarının qarşısının alınması;
- uşaqların monitorinqi, nitq problemlərinin diaqnostikası;
- nitq pozğunluqlarının korreksiyası;
- uşaqların nitqinin bütün komponentlərinin formalaşması;
- qeyri-verbal psixi funksiyaların inkişafı;
- emosional-iradi sferanın inkişafı;
- əxlaqi münasibətlərin formalaşdırılması

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların loqopedik monitorinqi sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün fərdi təhsil proqramlarının layihələndirilməsi və dəyişdirilməsi məqsədilə həyata keçirilir, nitq, islah işinin effektivliyinin artırılması sahəsində işlər görür (Hüseynova, Aslanova, 2018, s. 34).

Azərbaycan Respublikası Dövlət Təhsil Standartı loqopedin işini fəaliyyətə əsaslanan yanaşma nöqtəyi-nəzərindən nəzərdən keçirir. Buna uyğun olaraq mütəxəssis aşağıdakıları etməlidir:

- təhsilin nəticələrinə sosial və şəxsi əhəmiyyətli xarakter vermək;
- biliyin möhkəm mənimsənilməsi üçün şərait yaratmaq;

- uşaqların öyrənməyə həvəsini və marağını artırmağa çalışmaq;
- universal təhsil fəaliyyətinin öyrənilməsi prosesində uşaqların şəxsi və ümumi mədəni inkişafı üçün şərait təmin etmək.

Loqopedin funksiyaları:

➤ Uşaqların nitq səviyyəsinin, koqnitiv və fərdi-şəxsi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi, hər bir uşaqla işin əsas istiqamətlərinin və məzmununun müəyyən edilməsi.

- Düzgün nitq nəfəsinin formalaşması, ritm hissi və nitqin ifadəliliyi, praktik tərəfində işləmək.
- Səs tələffüzünün korreksiyası.
- Fonemik qavrayış və səs analizi və sintezi bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi.
- Sözlün heca quruluşundakı çatışmazlıqların aradan qaldırılması.
- Heca oxunun formalaşması.
- Yeni leksik və qrammatik kateqoriyaların tətbiqi.
- Ardıcıl nitqin öyrədilməsi.
- Yazı və oxu pozğunluqlarının qarşısının alınması
- Zehni funksiyaların inkişafı.

Loqoped pedaqoqlarla sıx əməkdaşlıq edir. Buna görə də loqoped və pedaqoqun funksiyalarını ayırmaq lazımdır.

Təbiyyətin funksiyaları:

- Həftə ərzində bütün qrup dərsləri aparılarkən leksik mövzunun nəzərə alınması.
- Bütün gündəlik məqamlarda cari leksik mövzu üzrə uşaqların lüğətinin artırılması, aydınlaşdırılması və aktivləşdirilməsi.
- Bütün gündəlik anlarda çıxarılan səslərin və uşaqların nitqinin qrammatik düzgünlüyünün sistemativ monitorinqi.
- Təcrübəli qrammatik konstruksiyaların uşaqlar üçün təbii ünsiyyət vəziyyətlərinə daxil edilməsi.
- Ardıcıl nitqin formalaşması (şeyrlər, uşaq qafiyələri, mətnlər əzbərləmək, bədii ədəbiyyatla tanışlıq, hekayənin bütün növlərini təkrar danışmaq və bəstələmək üzərində işləmək).
- Oxu və yazı bacarıqlarının gücləndirilməsi.
- Loqoped tərəfindən təyin edilmiş fərdi dərslərdə nitq bacarıqlarının möhkəmləndirilməsi (Hüseynova, Məlikov, 2018, s. 87).

Loqopedin vəzifələri.

1. İxtisaslaşdırılmış qrupları olmayan uşaq bağçasında loqopedin işi uşaqların nitq qüsurlarını düzəltməyə yönəlib. Korreksiyaedici tədbirlərlə yanaşı, loqoped uşaqlarda nitq pozuntularının qarşısının alınması üçün məktəbəqədər müəssisədə profilaktik iş aparır.

2. Loqoped həftədə 5 gün işləyir (ümumi iş saatlarının sayı - 20). Günün həm birinci, həm də ikinci yarısında uşaqların iş yükündən asılı olaraq iş qrafiki tərtib oluna bilər.

3. Loqopedin vəzifə öhdəliklərinə yalnız nitq patologiyası olan uşaqlarla işləmək daxil edilmişdir.

4. Loqopediya dərslərinə hazırlıq və yuxarı qruplardan sadə və mürəkkəb dislaliya və fonetik-fonemik pozğunluğu olan uşaqlar seçilir.

5. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində uşaqların loqopedik müayinəsi ilk növbədə 5-6 yaşlı uşaqlarda aparılır, digər uşaqlar isə il boyu müayinə olunurlar.

6. Kəməlmə, ümumi nitq və əqli gerilikdən əziyyət çəkən uşaqlar xüsusi müəssisələrə göndərilmişdir. Mürəkkəb danışma patologiyası olan uşağı köçürməkdən imtina edildikdə, loqoped qüsurun tam aradan qaldırılması üçün məsuliyyət daşıyır.

7. Loqopediya mərkəzinə eyni vaxtda gələn uşaqların sayı il ərzində 20-25 uşaq olmalıdır.

8. Danışiq terapiyası seanslarının ümumi müddəti birbaşa uşaqların fərdi xüsusiyyətlərindən asılıdır. Lazım olduqda loqoped uşaqları loqopedik dərslərdən kənarlaşdırır və başqaları ilə əvəz edir.

9. Nitqin korreksiyası işi həftədə 5 dəfə aparılır və fərdi və ya alt qrup xarakterlidir. İş vaxtının bütün 4 saati ərzində loqoped birbaşa uşaqlarla işləyir.

10. Loqoped müəllimlərin hər hansı dərindən uşaqları öz dərslərinə aparır.

11. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi loqopedik məşğələlərin keçirilməsi üçün bütün lazımı şəraiti yaratmalı, təcrid olunmuş loqopedik otaq olmalıdır;

12. İxtisaslaşdırılmış qrupları olmayan uşaq bağçasında loqopedin sənədləri:
 - bütün uşaqların nitq vəziyyətini əks etdirən jurnalı;
 - loqopedik yardıma ehtiyacı olan uşaqların yaşını və nitq pozğunluğunun xarakterini göstərən siyahısı;
 - uşaqların dərsləri üçün fərdi dəftərlər;
 - dərslə davamiyyət jurnalı;
 - dərslərə daxil olan hər bir uşaq üçün dərslərə giriş və bitmə tarixini göstərən nitq kartı;
 - uşaqlarda nitq pozğunluqlarının qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirlər planı (tərbiyəçilər, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin digər mütəxəssisləri, valideynlər üçün sağlam nitq mədəniyyəti ilə bağlı məsləhətlər, seminarlar).
13. Uşaq bağçasında loqoped işinin göstəricisi onları məktəbə buraxan uşaqların tələffüz vəziyyətidir.
14. Uşaq bağçasında loqopeddən həmin sahədə aparılan bütün metodik tədbirlərdə iştirak etmək və öz ixtisasını artırmaq tələb olunur.
15. II ixtisas kateqoriyası üzrə loqopedin sertifikatlaşdırılması bələdiyyə ərazisinə rəhbərlik edən böyük loqopedin iştirakı ilə aparılmalıdır.
16. Şəxsiyyətin ümumi mədəniyyətinin formalaşmasına, sosiallaşmasına kömək edir
17. Dövlət Standartları çərçivəsində müxtəlif forma, texnika və metodlardan, tədris vəsaitlərindən istifadə edir
18. Təhsil proqramlarını həyata keçirir
20. Şagirdlərin Dövlət Təhsil Standartının tələblərinə cavab verən hazırlıq səviyyəsini təmin edir və onların tam həcmdə həyata keçirilməsinə cavabdehdir;
21. Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" Qanununda, Uşaq Hüquqları Konvensiyasında əks olunmuş şagirdlərin hüquq və azadlıqlarına riayət edir.
22. Peşəkar keyfiyyətlərini sistemli şəkildə təkmilləşdirir
23. Metodiki birliklərin fəaliyyətində və digər metodik iş formalarında iştirak edir
24. Valideynlərlə əlaqə saxlayır
25. Əməyin mühafizəsi, təhlükəsizlik texnikası və yanğın təhlükəsizliyi qaydalarına və qaydalarına əməl edir
26. Tədris prosesi zamanı şagirdlərin həyat və sağlamlığının mühafizəsini təmin edir (Ağayeva, 2021, s. 96).

Loqoped məktəbəqədər təhsil müəssisəsində işlədiyindən, tədris ilinin əvvəli və sonu, uşaqların müayinəsi üçün ayrılan vaxt, dərslər yükü (həftədə 20 astronomik saat, gündə 4 saat) məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin korreksiya (loqopedik) qruplarının loqopedləri üçün müəyyən edilmiş standartlara uyğundur. İş vaxtının bütün 4 saatı ərzində loqoped birbaşa uşaqlarla işləyir.

Nəticə

Loqopedin sahib olduğu hüquqlar

- Müəllimlər Şurası ilə sıx əlaqə saxlayaraq uşaqların tərbiyəsi və tərbiyəsinin korreksiyaedici üsullarını sərbəst seçmək, inkişaf etdirmək və tətbiq etmək.
- Erkən sertifikatlaşdırma, təkmilləşdirmə, peşəkar səviyyənizin yüksəldilməsi üçün müxtəlif tədbirlərdə iştirak etmək
- Funksional vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün əlverişli şəraitə sahib olmaq
- Uşaq bağçasının Nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş qaydada uşaq bağçasının idarə edilməsində iştirak etmək.
- Peşəkar şərəf və ləyaqəti qorumaq.
- Ən azı ildə bir dəfə 56 təqvim günü olan müntəzəm ödənişli məzuniyyətdən istifadə etmək.

Ədəbiyyat

1. Ağayeva, T. H. (2020). *Korreksiyaedici pedaqogika*, dərslik, Bakı.
2. Ağayeva, T. H. (2021). *Korreksiyaedici xidmətin tarixi və metodologiyası*, dərs vəsaiti. Bakı.
3. Hüseynova, N. T., Ağayeva, T. H. (2018). *Loqopediya*, dərslik. Bakı.

4. Hüseynova, N. T., Aslanova, S. R. (2018). *Xüsusi psixologiya*, dərslik, I və II cild. Bakı.
5. Hüseynova, N. T., Məlikov, M. Ş. (2018). *Xüsusi pedaqogikanın müasir problemləri*, dərs vəsaiti. Bakı.
6. Hüseynova, N. (2014). *Loqopedik atlas*. Bakı.
7. Rüstəмова, L. H. (2011). *Afaziya, dərs vəsaiti*. Bakı.
8. Rüstəмова, L. H. (2008). *Nitqi qüsurlu uşaqlar üçün məktəbəqədər xüsusi təhsil müəssisələrinin proqramı*. Bakı.